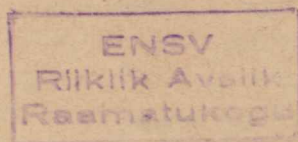

B 16947

494.545-3(092) Haava

Villem Grünthal-Ridala.

Anna Haava luulest...

2-54857

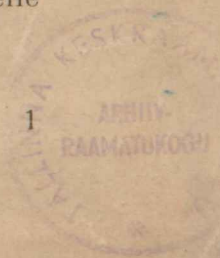
Tõsine luule, nagu iga vaimist algupära olev ilu, on harukordne. Tõelist luulet, päris õnnestunud ja igielavaid luuleteoseid on võrreldes õige vähe olemas, isegi maailmakirjanduses. On õigusega esitatud, et suurteski kirjandustes, mille ajaraamatud üle poolegi tuhande aasta ulatavad, mõni kümmekond tõesti suuri kirjanikka, luuletajaid on esindunud. Ei ole siis ime, et tõepoolest suuri kirjanikka vaevalt võime eesti kirjandusest leida, kirjandusest, mille tõeline iga, valjult võttes, isegi täit aastasada ei käsita. Vastu maailmakirjanduse suurt ja hiilgavat tagapõhja võime õige vähenõudlikult omist kirjanikkudest ja luuletajatest kõnelda. See kõik ei takista meid sellegipärast tunnustust ja au andmast neile, kellel eesti luule ajaloos tõsiseid teeneid on, mis väljaspool igasugust sõpruskondade ülistust ja mahategijate kriitikat seisma jäävad, neile, kes tõelist luulet, olgugi suhteliselt kasinasti ja piiratult, on loonud, oma südameverega, neile, kes tõesti omapärased, algupärased tõsiluuletejad on.

Ei ole kahtlust, et kui nüüd või edaspidi eesti luulest, lüürikast, juttu tehakse, siis ka eesti auväärilise naisluuletaja Anna Haava nime, kes nüüd üle seitsmekümnenda aasta künnise on astunud, millalgi nimetamata ei jäeta. Võime kindlad olla, et selle ühe kõige suurema eesti naisluuletaja aukoht eesti kirjanduses ja ühtlasi eesti naishariduse ajaloos ikka kindlustatud on.

Me võime ju selle luule saaduste, loomingu kohta, mis Anna Haava oma pika, ligi 50 aastat juba kestnud kirjandusliku tegevuse kestes on soetanud, üksikasjus paljugi isearvamistes olla, kuid üks asi on siiski kindel, nimelt see, et austatav luuletaja oma arvukate armastuselauludega eesti kirjandusele kauni päranduse tõelist luulet on annetanud.

Anna Haava luule, ja seda on luuletaja ise mitut puhku nii lauludes enestes kui muidu toonitanud, moodustab tähtsalt osalt, et mitte ütelda suuremalt osalt, otsekui kirjandusliku päevaraamatu ta eluloole, ta elu vahelduvatele sündmustele, ehk neile mõtetele ja mõlgutustele, mis üksikud siseelulist laadi tõeasjad on juhutanud. Selle

*) Autori soovil kirjaviis muutmata.

võrra subjektiivne on see luule — asjaolu nii arusaadav ja iseenesest-mõistetav lüüriku juures. Seda spontaanist iseloomu, mida ta vahest rahvaluule omaga armastab kõrvutada, on luuletaja täie teadvusega rõhutanud, nähes, nagu ilmne, selles tõelasjas oma luule elulisust, millel tegu ei ole, kuidas ta ütles, „kunstikõlaga“ ega surnud, hingetuma vormiga; mis muidugi välja ei tule, et mõni väline asi, tähelepanek vahest ta mõne vägagi õnnestunud luuletuse aineks on võinud saada. Eelpool esitatud väide on teisipidi õige ja pooldatavgi, kui vormiga tõesti midagi välispidist, mehaanilist, surnut on mõeldud, kuid teisipidi ka väär, kui mõõndama kallutakse, et mõni laul, ehk luuleteos, olgu missugusest vapustavast hingelisest juhtumisest sündinud, puhtasti hingeelulise, psühholoogilise nähtusena, ilma miski väljalausutud vaimse protsessita, kuju andva tegevuseta läbi saab ja kunstitoote moodustab. Luule ei ole, nagu tuttav, miski ajalooline ega samuti mitte psühholoogiline tõeasi seesugusena, olgu see muidu kui väärtuslik tahes, nii palju kui kirjanduses juttu psühholoogiast tehakse, sagedasti psühholoogi eksides, vaid luule on esteetiline tõeasi, elamus, sisemine nägemus, kujuvõte ja väljendus, mis, vaimuprotsessi läbi käies, seletatuse saab; mis läbi ta üksnes, erilise kunstilise vormi tõttu, hingetuse ja elu, igielu saavutab. Nii pikalt kui miski luuleteos ehk luuletus on suutnud tole vaimist laadi loomiseprotsessi läbi teha, saab ta kunsti, ilu mõttes, oma olemasolu õiguse, õigustuse. Kõik, mis väljaspool seda, on kirjandus vägagi harilikus tähenduses. Sellel ei ole sagedasti kunstiga palju või mitte sugugi tegu.

Nii subjektiivist algjuurt kui Anna Haava luule, üleüldistes joontes võttes, õngi, ei või selle kirjutuse raamidesse mahutada ta elulooliste andmete üksikasjalist esitust, veel vähem ta üksikute luuletuste ehk luuletustesarjade ühteseadmist nende elulooliste, psühholoogilist laadi olevate tõelasjadega. See ülesanne jääb muude kirjutuste ja uurimiste teha, korra hiljemini. Alamal järgnev kirjutus ei taha muud kui luuletaja elukäigust ainult mõned õige üleüldised momendid anda, mis otsekui raamistikku ta laulude mõistmisele sünnitavad, ja ennegi lugejate tähelepanekut luuletuste eneste väärtuste pääle juhtida, nii pikalt kui selle kirjutuse koostaja neid kordunud juurdluste puhul on märganud.

Väliselt ei ole Anna Haava — kodanliku nimega Anna Rosalie Haavakivi — elukäik, elulooline lõimestik kuigi kirju ega keeruline, kirendav, kiirgav. Nagu suurema osa eesti tegelaste oma, joondub A. Haava algupära eesti maaihiskonnast, külast, taluümbruskonnast. Luuletaja on pärit Peipsi rannamailt, kust muidki nimekaid luuletajaid on tulnud, nende seas J. Weitzenberg ja ennegi

Liivid, kes Haavakividega lähedases sugulussuhetes olla. A. Haava sündis 15. X 1864 Kodavere kihelkonnas, Pala vallas, Haavakivi talus, millest sugukonna nimi. Oma kodutalu oludest, niisama kui vanematest ja muudest omastest, kasvupõlisest ümbrusest, on kirjanik hulga elavaid jooni annud omas juttudekogus Väikesed pildid Eestist (1911).

Pärast seda, kui tulevane kirjanik kodu pool algõpetust oli saanud, esiteks Patastel, siis Vanamõisas, piimarentniku tütre prl. E. Markowi ülalpeetavas kodukoolis, viidi ta, 1½-aastase koduolu järele,

Anna Haava ema 53-aastasena.

Tartu. Sääli õppis ta esmalt paaris ettevalmistavas koolis. Hiljemini astus A. Haava kõrgemasse saksakeelsesse tütarlastekooli. Viimase lõpetas ta 1884. Suure eksami tegemine andis talle kodukooliõpetaja õigused. See oli selleaegne kõrgem naisharidus.

Hoopis selle vastu, mis tavaliselt muud lõpetajad tegid, ei läinud A. Haava Venemaale, vaid jäi Tartu. Ta teotses esiotsa Krüdeneri lasteaias ja pidas hiljemini, eratundisidki andes, väikest kostikohta. Selles leidsid päälle omade laste võõradki hoolitsemist ja vastuvõttu.

Neil aegadel sündisid ka A. Haava esimesed luuletused, spontaanselt, otsekui iseenesest esile puhkedes. Selleks oli ta küll juba koolipõlves kalduvust avaldanud. Isegi mõni arg katse oli varasemalt sündinud. Nüüd tuli esimene luulehoog, tõsine ja kaugele kandev. Luule sai sedamaid A. Haavale eluliseks vajaduseks.

See esimene nooruslik järk A. Haava loomingus on õige viljakas olnud. Luule tuli sundimata. Paari silmapilguga olnud mõned laulud valmis, kuna teised nädalate kaupa haudunud, enne kui nad üles kirjutatud. Neist lauludest sai suur hulk juba 1886 ajalehte, „Postimehesse“. Nad kütkendasid kohe lugejat oma ebatavalise värskuse ja isikulise ilmega. Oli ilmne, et uus silmapaistev laulik oli ilmunud.

Esimene kogu *Luuletused*, honoraariks 10 rubla, võis siiski alles 1888 ilmuda. See sündinud muude nõuandest. Luuletajale enesele ei tulnud meelegi seda mõtelda. Selle võrra oli talle kirjanduslik auahnus, teisiti kui meie päevil, kõrvaline asi. Pigemini oli eneseavaldamine luules miski liik enesepiitmist, nagu see lüürilisele luulele sagedasti omane on.

Eesti luule ei olnud sel ajal, kui A. Haava esimest korda esindus, päris kirjutamata lehekülj enam. Oli juba olemas tähelepandav vara omakeelist kirjandust, juttusid, näitemängusid, kuid ennegi luulet, laulusid. Kõnelemata Fr. Kreutzwaldist, kes saksalaadiliste luuletõlgetega eesti luule, vanema luulelaadi, rajas, ainult Kalevipoeg on kuidagi ja osaliselt väljavõttelises seisukorras, ja kõnelemata Koidulast, oli rida muidki laulikuid, luuletajaid, kelle tooted, viisidele seatud, luule rahva laiades ridades õige populaarseks ja lugupeetuks olid teinud. Siin on enne muid mõteldud M. Wesket, Fr. Kuhlbari ja A. Reinwaldi, iseõppinud talupoeglaulikut, kelles tõeline luulesoon huvitava ja omalaadilise edustaja oli leidnud.

Pisut hiljemini esindunud kirikuõpetajaid ei tarvitse siin üksikult nimetama hakata. Olgu ainult M. Lipp tüüpilisena esile tõstetud. Ta on järelaja magususesse ja vesisusesse, konventsionaalsesse laugusesse vajunud luule kõige suurem kuju. Nad ei viinud, isegi J. Bergmann oma kuiva võitu vormikusega, ärkamisaegist luulet edasi. Vastuoksa eelmisele tõusuajajärgule, taltus luule, vesistus, labastus, kaotas tõhu ja maigu, elukuike, sellegi elujõu, mis tal aastakümneid varemini oli olnud, selleaegse varase luule saksalaadilisest ilmest hoolimata.

Kui A. Haava esikkogu *Luuletused* 1888 ilmus, pidi see selleaegses luulekirjanduses oma viisi märgitavat sündmust tähendama. Seni vägagi konventsionaalse, mittemidagi ütlevasse armastuselaulu lamedusesse, milles arvati H. Heine tooni jäljendatavat, tõi A. Haava hoopis uue elutundmuse, uue elutuike, saadud oma isikliku siseelu rikkusest, värskusest, vahenditusest. Otsekui nõiavitsaga juhatas A. Haava eesti lüürika luule algupärase eluallika juure.

Nii palju kui luulekogus veel algajat tundubki ja siin sääl ühtlasi mõnesuguseid järelekõlasid eelmisest ajajärgust, on luuletaja tegu-

mood, ta isikuline luuleilme täiesti valmis münditud. See on selge ja kindel ja jääb kauaks püsima.

A. Haava luule on oma olemuse poolest romantiline, nukratooniline, seotud igatsuste ja tagakaebustega pilvetaguse, unistuste maailma järele. Seda asjaolu tõlgitsevad kõige kujukamalt read seesugused kui:

Kaugel, laia laante taga
Sini-taeva piirilla,
Nagu kaunis unenägu,
Haljendab üks imemaa.
Luule-riik tal' nimeks pantud;
Sinna tõttaks minu vaim,
Sääl ehk elu mured kaoksid;
Sääl ehk kosuks rahu-taim.

(Maru, vaiki.)

Selle luule, nagu iga romantilist laadi luule juur, on sügavasti uputatud kurvameelsusesse, mis talle tumeda tooni, ütleksime mollakordi annab, selle talle iseloomuliseks teeb. Luuletaja ise kinnitab meile seda üsna õigesti oma noorusliku pessimismiga:

Noorus'-nurmelt okkaid leidsin,
Kurbtust vara eluteelt;
Sügavasse põue peitsin
Õnne-ilma, rõõmust meelt.

(Peipsi kaldal.)

See asjaolu on üleüldse tuttav romantikaaegistest luuletajatest, alates Kreutzwaldiga, kes selle mündi isegi Kalevipoja lugulaulule pääle on vajutanud omas Ossiani ihaluses. Ta võib vahest luuleajaloos kirjandusliku võttenagi esinduda, kuid ei tarvitse seda vajaduslikult. Ta on pigemini temperamendi, hingelaadi küsimus.

Sarnasena on see luule ka sügava usulise tundega, mis ennast aegajalt vaimulikkudes lauludes väljendab. Neid leiame A. Haava esimesest kogust ja hiljemini. Eriti esimeses projitseerib ta luuleline meelekujutus tagakaevatava ime pilvetagusesse ideaalsesse olukorda, imemaad, luule imemaad otsekui üliilmse valdkonnaga sarnastades. Rahutumalt nagu romantika meelekujutus eksib luuletaja fantaasia hää meelega tühjadel nõmmedel ehk sügava metsa pimedikus ühes rahutuma kaebliku linnuga.

Selle luule sümbool — kujutav küll — on nõmmelill — kanarbik, kurb tagasihoidlik sügiseõis, mis ei taha silma paista, vaid vähenõud-

lik, alandlik on, vrd. Nõmmelill. Selle motiivi kõlasid esindub hiljeminiigi.

Spontaanne nagu A. Haava luule ülepää on, ei ole ta ühtlasi mingisugustest teoreetilistest vaatlustest välja kasvanud. Niisugusena ei taotle ta ka mingisuguseid teoreetilist laadi eesmärke. Sellepärast ei leidu A. Haava luules palju kokkupuuteid suurte eeskuju-dega ega järskude ja kõrgete kunstiprobleemidega. Tõlkedki, mis ei puudu, ei ole eriti tähenduslikud ega viita kuhugi erilisesse suunda.

Tarve elunähtusi ja ennegi omi isikulisi elamusi, kunstinägemusi tõlgitseda, on talle luule eneseavalduse abinõuna, vabastajana, seletajana kätte juhatanud.

Mull' Vanemuine kandle andis
kesk pilksel ööl,
kätt õnnistades päha pandis,
kui surm ju töö!
„Mu tütar, laula kurval tunnil, —
saab aitama.
Kui rind sul paisub õnne sunnil,
siis laula ka.“

(Sissejuhatuseks.)

Juba esikkogus esinduvad kõik A. Haava luulevaldkonna pääained: armastus, kas nukras ehk kelmikas-vallatlikus toonis, kodu, selle igatus, mälestused, isamaa, ta kaebused ehk viletsused, loodus, ennegi kevade, argielu, humoristiliselt ehk pilkega esitatud, mõnes väikses cepilises pildis.

Eriti viimane on visa püsima A. Haava luules, pärastpoole isegi paisudes, nii väheandlik kui ta muidu tõsisema luule mõttes on. Hiljemini kasvab selle kõrvale satiirilist laadi eluvaatlus, sarkastiline olukujutus, kibe pilkeluule.

Naiskirjaniku teadaannet mööda olnud tema emal erilist andi inimesi iseloomustada ja selleks tabavaid kõnekäändusid ja võrdlusi leida. Osa sellest arvab luuletaja omalt emalt pärinud. Igatahes aga humoorimeele, mis A. Haava armastuselauludeski siin sääl esindub ja teda inimestetundjaks ja optimistiks lubab nimetada.

Kuna koduluule ja isamaaline lüürika rahvuslikul ärkuseajal eriti kaunilt oli võrsunud ja õitsnud, selleaegseid kõige paremaid luulesade-meid andes, oli aastasaja lõpp selle poolest hoopis teisesugune, kehv. Kui rasked tsensuuriolud Eestis olidki, ei või kõike ometi väliste olude süüks panna. Nähtavasti oli luule huvikeskpunkt ise ka hoopis teise

paiki nihkunud, nimelt isikulise sisetunde kujutusesse, tundeelu edasiandmisesse, armastuselaulu. Ka A. Haava paar kodu- ja isamaalaulu (Ehitagem rahukojad ja Isamaja) esikkogus ei paku muude seas kuigi palju nimetatavat. Nad on enam mõistusliku vaimutegevuse saadus kui tõsise luulelise inspiratsiooni sisendatud. Toodagu näiteks siiski luuletaja kogukoha kujutus:

Anna Haava noorena.

Künnad kõrged päikse paistel,
Mets nii haljas, org nii vaik;
Läikiv laine, vete pinnal,
Vesililled valgema,
Kaasik kaunis jõe kaldal,
Haavad aias kohavad.
Kuusk ja lõhmus, põlist põlve
Jutustamas; künnilind,
Kes end toming' õite varju
Peitsid, kohutasin sind.

(Isamaja.)

See ei paista eriliselt silma oma sisu ega tegumoodu poolest. Teisiti on lugu armastuselauludega, mis selle nagu mitme muu A. Haava kogu pääväärtuse moodustavad. Luuletaja tunne on õige tagasisurutud, diskreetne oma laadi poolest, isegi häbelik. Nii lastakse

lille — sellest nagu liblikast on sagedasti juttu — tõlgitseda omi tund-
musi, see on igivana luule sümbol, tuttav varasemastki Eesti luulest:

„Sind ma, päike, unes nägin,
vaat'sin silma sulle! —
Sulle hõõgan, sulle õitsen —
Anna andeks mulle!“

(Lill III.)

Selles suhtes läheb A. Haava tundeskaala hoopis lahku sest eroo-
tikast, mis Eestisse maailmasõja päevil sisse murdis sensatsiooniliste
ennekuulmatustega.

Armastus saab A. Haava luules oma arglikkuse tõttu miski senti-
mentaalse ehk romantilise ilme, mida tumedad igatsevad, kurtvad,
kaeblikud toonid loorivad.

Muude enam ehk vähem harilikkude, ajajärgule omaste armastus-
laulude seas leiame rea tõsiseid lüürilisi saavutusi, mis silma paista-
vad. Tsiteeritagu neist N ä e, m i s l e n d a b, l e h v i b l ä b i ö ö d e :

Näe, mis lendab, lehvib läbi ööde,
luige tiivul, — kohab akna all!
Kas on arm, kas surm, kas ime sõnum! —
Süda põues mul on põksuval.
Rahul' jään; eks lehvi rahu õues —
kadun'd luige-tiivul lendaja. —
Aga vaata, hiilgav täht sääl langeb.
Süda, mis nüüd soovid salaja?

Selles on osavasti edasi antud pelglik ärkava tunde värin mõnede
kergete, kuid osavate, tabavate joontega, mida märgivad läbi öö kuu-
luv kohin otsekui luigetiibade löök, hirm tundmatuma ees, rahu ühes
tähelangusega ja südame salasoo. Selles on psühholoogilist tõtt, kuid
pääle selle esteetilist mõju, kõik nii keskitatult.

Nimetaksin veel psühholoogiliselt nii õigesti tabatud meeoleu
edasiandi laulus H a i g e I, mille aine üks „Eesti Postimehe“ jututoa
lugu luuletajale sisendanud. Ometi on selles kõik nii lihtsate abi-
nõudega esile saadud. Selles avaldubki tõeline kunst. Lubatagu tsi-
teerida esimene stroof:

Vii ära need ehted — vii ära nad kõik!
Mu silmad ei taha neid näha. —
Mu meel on nii hale — mu süda nii arg —
Ei rõõmupidule läha. —
Vii ära, mu õde!
Vii ära!

Ehk siis see üks kõige ilusamatest lauludest terves kogus *Ära küsi*, mille lõpus tundmus kaasahaarava hellumiseni ulatab. Selles on suurt kunsti juba:

Ära küsi, emake,
kullakupu eidekene!
Õnnista mind, ema, ema!
Minu valgus, õnn on tema, —
Täht sääl üleval.

Samuti huvitava näite luuletaja õigest psühholoogilisest tabavusest, kuigi mitte samal määral kunstilisest tõlgitsemisest, annab laul *Sinu silmad*:

Imelikud sinu silmad: —
Nagu pehmed ööde ilmad, —
Säravad kui taevatähed,
Näen neid ikka, kui ka lähed
Ära kaugele, —
Imelik! Imelik! —

A. Haaval, kes enamasti omas luules nii harras ja tõsine on, on veel teinegi varjund armastuseluulest. See on humoristiline ehk kelmikas-vallatlik. Tüüpiline ja omaviisi üsna õnnestunud näide on *Tuksu süda*:

Tuks, tuks, tuks, tuks —
„Vait mu süda, tuksu tasa!
— — — — —
Tuksud valjult, lä'eb kõik segi.
Ema küsib: „kes nii tegi?“
Ütlen: süda!
Sõitleb siis.
Vait! vait!“

Kuid teise korra võib seda koketeerivat, kelmikat tooni varitseda hädaoht liig igapäiseks, argipäiseks, lamedaks minna. Nii on lugu laulus *Sina oled kelm*. Omal ajal oli see liik õige käidav. Ta oli suurelt osalt ka süüdlane aastasaja lõpu luule laokiliminekus, kuna tõsise sisu asemele miski mänglev, tühine maneer sai.

Mitmed esikkogu lauludest, nende seas mõni tundeline kevadelaul, on muusikale seatud ja nii üleüldse tuttavaks saanud, nõnda: — *Missa tahad kevade, Hinge hellal igatsusel, Kõik kallile, Valvades*. Need edustavad A. Haaval luule algaegadele nii iseloomulist sentimentaalist liiki, millel palju ilmesugulust saksa vastavat laadi toodetega tundub.

Ei kehtnud kuigi kaua esikkogu tulekust, siis ilmus teine, Luuletused II, samast hoost kantud kui esimene. See oli a. 1890.

Oluliselt püsib A. Haava luulelaad teiseski kogus muutumata. See on armastuselaul, mis nüüdki predomineerib. Ta on pääasjalikult nukratooniline, nooruslikult pessimistiline, romantiline oma meeoleu poolest. Väsimuse kurtmised, rauged õnnekaebamised, pettumuseavaldamised ja surratahtmised on korduvad motiivid selles A. Haava nooruselüürikas.

Seda tumedatoonilist elevust tõlgitseb õige tüüpiliselt ja õnnestunultki lauluke Üksainus kord:

Üksainus kord veel tahaks
Su silmi vaadata,
Su hääle magust kõla,
Veel korra kuulata.
Üksainus kord, mu armas,
Veel mulle laula sa! —
Oh sinu laulu kuuldes
On õnnis sureda.

Ja samuti tuleks nimetada Tsähkna veskil loodud Kartus — lootus, mille looduse raamistikus, tumedas ja aimuslikus, salapärane igatsemise voogamine osavasti esile on saadud.

Küll kohab vesi veski all,
Tuul tõstab tiibu tuhinal! —
Mu süda nagu tormilind,
Kas saan veel, kallis, näha sind?
Ma nägin eile unes sind:
Sa jumalaga jätsid mind, —
Torm tõusis, pimedaks läks ilm,
Sa läksid — minul kustus silm.
Küll kohab vesi veski all,
Mets mühab öösel pimedal,
Kuid vaikseks, vaikseks jääb mu rind,
Vist saan veel, kallis, näha sind.

Abinõud selle meeoleu loomiseks on õige lihtsad, tahaks ütelda peaaegu äärmiselt lihtsad, algelised: mõned tõmbused, mõned õnnelikud võrdlused, mõned peaaegu liigki tuttavad riimide paarid.

Endine on ka uues kogus hardus, usulise tundeni latvuv, ja see härras, nukrutsev alatoon. Sest kuigi vahest kelmikas-vallatlevasse laadi ehtides, isegi naljatlevasse ja humoristlikku, millest kõneluseski kogus siin sääli küllalt näiteid leiame, on A. Haava lüürika

ometi oma olemuse poolest tõsine, vägagi tõsine, kurbtõsine. Õnnelikult on eelmised tundeollused liitunud laulus Üleilmlik õnn:

Üleilmlik õnn ei või siin kesta kaua —
Päev läeb looja koidu kumaga,
Ole vaik, mu süda, ei vist kaua
Pole sinul enam võidelda.

Valgusele on mind Jumal loonud,
Pimedus ei tohi võita mind!
Õnnistust kõik võitlused on toonud,
Issand, selle eest ma tänan sind.

Anna Haava õde.

Arm on siiski selles luules ikka see keskine tunne, mille ümber kõik muu keerleb kui paratamata gravitatsioonipunkti ümber. Nii väljendab seda m. s. otsekui musikaalse fraasina sõnastatud Küll hiilgavad tähed:

Küll hiilgavad tähed,
Ei näe ma neid;
Küll tormavad tuuled,
Ei kuule ma neid:
Sind näen, sind kuulen ainult ma!
Sa oled mu õnn, mu õnnetus ka.

Las' hiilgada tähed!
Ei näe ma neid;

Las tormata tuuled!
Ei karda ma neid:
Ma tahan kõik ilma unusta —
Ma tahan sind igavest armasta.

See on armastuse ülemlaul, nii loomumane A. Haava luulele, ta lüürika tõeline inspireerija vaim.

Sagedasti võib luuletaja mõnes argielu pildis ehk tavalises kerges lühidavõitu laulus vallatlikku tooni taotades üsna lähedale igapäeva proosale eksida, tavaliseks minnes. Aga teise korra saavutab tema herk teravmeelne tunne tõelisi effekte naeratleva tooni värinaga. Väga huvitav näide selles laadis on Ma olen näinud:

Ma olen näinud muste silmi,
Kui tähteõöd nad säravad,
Pea vaikivad, kui jutt on huultel,
Pea vaikselt palju sõnuvad.

Ma olen näinud sõstrasilmi,
Kes armsad olla mõistavad,
Kes aga iga tuule tõstel,
Pea oma juttu muudavad.

Ma olen näinud mustjaid silmi,
Kes nagu pilved tumedad:
Sääl arm ja viha, rõõm ja valu,
End ainult välgul näitavad.

Ma olen näinud sini silmi,
Kes päikseselgelt sõnuvad,
Kõik' hinge salaõhkamisi
Just nagu peeglis näitavad.

Ma olen näinud halle silmi,
Kes südant kartma panevad:
Sa hääd ja paha puhkamata
Näed nende läikes heitlevat.

Siis olen näinud halle silmi,
Kes targad ja ka kavalad,
Kes säravad kui haljas teras,
Kes vihatujul naeravad.

Veel olen näinud halle silmi,
Kes vaikselt, rahul vaatavad,
Ja siiski sala igatsusel
Su juures hellalt viibivad.

Kus rohelist on silme hallis,
Sääl näki-neiud valvavad;
Sa vaata ette! Häda sulle,
Kui kudagi neid pahandad!

Veel palju silmi olen näinud,
Kõik oma kohast ilusad —
Mis võin ma teha, et mul' ühed
Neist kõigist kõige armsamad?

See on väike psühholoogiline skits luule kujus, osalt ehk isegi pisut harutlev, mõistuslik. Luuletaja ütleb ühes erateates, et ta inimesi kõige paremini tunda oskab nende silmadest. See ongi õige: silm on hingepeegel, nagu hääl ta kajastaja on.

Märgitagu veel iseloomuliste armastuselaulude seast: Ma olen õppinud, muusikale seatud Ei saa mitte vaiki olla, romantiline Manäginunes, mahedatooniline Emajõe idüll See oli kord ilusal õiekuul, mille kõrval muud lauliku looduselaulud, muidu kasinad, võrreldes harilikud ja pisut kulunud, lauged tunduvad, ja lõpuks Weske tuttava karjaselaulu teisendused Juba kui ma karjas käisin ja Laul.

Varsti pärast teise luulekogu ilmumist valmisid luuletaja elukäigus mõnesugused sügavamad mõju avaldanud sündmused. Siis suri kirjaniku isa ja järelejääjatel läks kodu ülekohtuselt käest. Mõttega kosutada oma nõrgaksjäänud tervist, puhata leinast ja muredest ning senisest küllalt vastutusrikkast tööst, ühtlasi lootuses, oma silmaringi veidi laiendada, reisis A. Haava 1892. a. Saksamaale, esiteks Leipzigi, siis Berliini lähedale asudes. Sääl Fürstenwaldi diakonissiasutuses õppis ta m. s. majapidamist, mille algeid ta juba erakoolis oli omandanud, lapseas. Pärast tegi kirjanik teekonna looduse poolest ilusasse Harzi ümbruskonda. Vanema õe surm kutsus pea kirjaniku kodumaale tagasi. See oli 1893. Kevadel 1894 oli A. Haava Peterburis, suvel Novgorodi kubermangus, sugulaste pool. Sügisel hakkas ta Strelnas, ligi Peterburit, ühe Rootsi sugu kindraliproua seltsidaamiks. Nii tutvus ta Vene kõrgema seltskonna eluga. Seda kestis paar aastat. Suvel 1897 elas luuletaja Tuula kubermangus, Vene kirjaniku Tolstoi sugulaste perekonnas, kodukooliõpetajaks olles.

Luuletaja meeoleolu oli neil aegadel tunduvalt masendunud ja raske. Võõrsilolu, kui ka koduta jäänud omaste eluolu, tõi hoolt ja muret. See välgatas meele ka koduigatsuse tunde, mida laulik ühes jutustuses nii kujukalt on esitanud.

Neis oludes ilmus Luuletused III, 1897. Selles luulekogus on miski traagilise tundmuse algus kuidagi juba märgatav, endisega võrreldes ilmsem. Nüüd esindub A. Haavale nii keskine aine, armastuse motiivid, määravalt. See luule on nüüd täitsa vaandunud, oma erilise müüdi saanud. Endised ebakõlad, tehnilised ja muud konarused on peaaegu täiesti kadunud, pääle mõne kerge sõna ehk mängleva alliteatsiooni, luuletseva vormi.

A. Haava iseloomustab ise oma luulet Luuletused III alguses järgmiselt:

Rahutumad lauluvaimud
Äkist' jälle ärkavad —

— — — — —
Üks on rahutum kui teine,
Igal ühel ise meel,
Ühed hõiskehääliil hüüdma,
Teised surma radadel.

Ühed püüdvad taeva poole,
Teised põrmus kõnnivad.
— — — — —

Sellelgi pärast ei sisalda kolmas kogu kaugelt enam samas määras kui esimene ja teine tormitseva romantika meeleolusid sünkade tagapõhjadega. Kuigi siin sääil surmamälestusega seotud, vrd. Kutsu koju ja Surmaroosid sinu palgel, tundub rahutu tunde-pais kogus palju taltunum. Selle kõrval esinduvad üsna sagedasti A. Haavale ka muidu iseloomulised sentimentaalsed toonid, näit. Ju õitsevad jälle sinililled, isegi mahedad, kevadetunde tekitatud ilutsemised. Viimast liiki edustab näit. Oh kevade, oh õnne-aeg. Aga kõik need ei kerki silmapaistvalt esile, ei paku harilikult palju lahkuminevat, ei ole iseloomulised.

Kõige enam ahastavat meele tungi tunnukse vaimulikkudes lauludes. Neid leidub jälle õige ohtrasti luulekogu lõpus. Aga needki ei ole omased eriliselt tähelepanekut kinnitama. Veel vähem suudavad seda algupoole paigutatud humoristilised argipildid oma tavalise eluproosaga ehk mõned vähesed satiirilised laigud, millelt veel teravust ja keskistust, vaimusoola puudub. Alles hiljemini areneb A. Haava satiir silmapaistvaks liigiks, isegi mitmeti iseloomuliseks ja eelvalitsevaks.

Nagu ennegi, nii esitab nüüdki armastusemotiiv pääosa. See on see eluluule, millest üteldakse:

Luule see on leekiv tõde,
Veri minu südamest,
Seda pean ma ilmutama,
Hoolimata enesest.

(Ei tule luule tuulest.)

See on ühtlasi igatsus, millest lausutakse:

Mu igatsus on surmast kangem,
Inglitest ja dämonitest vägevam,
On igavene leekiv tuli,
Õnnis valgus, surm ja rahu sügavam.

(Minu igatsus.)

Anna Haava vend.

See on kõnealusegi luulekogu kõige ilusamad laulud esile mananud. Mõtlen siin koduigatsuse tiivalöögi kantavaid laulusid Kesksügavat Venemaa metsa I ja II, millele Võõrsil nimeline luuletus ridadega:

Siin haljendavad uhked metsad,
Mäed pilvini siin tõst'vad pääd,
Siin vaiksed, lillerikkad orud,
Siin hõbe-lätted, laiad jõed,
Kuid keskel selle elu sees
Mul põues kojuigatsus.

Oh kodumaa, oh tuttav kõla,
Mu armsad, kus te olete?
Oh teie päralt on mu süda,
Mind ärge saatke kaugele!

otsekui eelastme moodustavad. Kõik, mis A. Haava sügavamõtteliselt, tumedasti toonitatud romantiline muusa võluvad ja hurmavat pakub, võrreldes lihtsate, kuid seda mõjuvamate abinõudega, on eelpool nime-
tatud kahte luuletusesse kui miski kvintessentsi keskitatud, tihenda-
tud.

Kesk sügavat Venemaa metsa.

I.

Kesk sügavat Venemaa metsa
On imeilus aas —
Küll õitsevad sääl kevadel lilled,
Sääl nagu paradiis maas.

Ja mööda voolab säält jõgi,
Nii vaikselt salaja,
Tad peitvad põlised pärnad,
Ta sügav otsata.

Säält ööbik hõiskab ja kaebab,
Et süda sulab sul,
Ja nagu teisest maailmast
Sääl lehvib hommikutuul.

Kuid ära sa mine sinna,
Kui igatsus sul suur,
See jõgi on liig sügav
Ja tema ilu liig suur.

Jah, vaikne vesi on sügav
Ja vaikne igatsus suur,
Ja igavene rahu,
Küll see võib olla suur.

II.

Kesk sügavat Venemaa metsa
Kuupaistel hiilgab aas,
Külm, sügav, vaikne lumi
Sääl särab ja hiilgab maas.

Mets ümberringi on härmas,
Kui oleks õisi täis;

Kui tume marmor säääl paistab,
Kus laine tasa käis.

Ja sügav rahu paistab
Kuupaistel üksinda,
Kõik loodus on raskes unes,
Kõik vaik ja hääleta.

Kesköösel aga lõhkeb
Jääkate jõe pääl,
Pea pärnade varjult kostab
Üks kurblik lauluhääl:

„Oh vaikne vesi ja sügav
Ja vaikne igatsus suur,
Ja igavene rahu,
Küll see võib olla suur!

Kord keset kevade ilu
Siin kaldal istusin,
Mu omakseid, kadunud armu
Ma taga leinasin.

Ja kurbtus ja igatsus kasvis
Liig suureks südames,
Ja vesi see hiilgas ja läikis,
Ma nägin taevast vees.

Kuid rahu ei leidnud ma voodest,
Sest taevas ei olnud säääl,
Ja tuhat aastat siin heljub
Mu kahetsev laulu hääl.

Ei tohi päeva ma näha,
Ei kevadest ilu ka:
Kesktalvel siin keset ööset
Ma rändan rahuta.

Oh vaikne vesi on sügav
Ja vaikne igatsus suur —
Ja igavene rahu,
Küll see võib olla suur!“

Ja üle lageda lume
Üks vari lennul läeb,
Kuu varjutab oma palet,
Kõik jälle vaikseks jääb.

Pean neid laulusid A. Haava romantilise luule tippsaavutuseks ja üheks kõige kõrgemaks harjaks Eesti luules, teatavast vormi ebatasasusestki hoolimata.

Eelmised luuletused, kuigi hoopis teist laadi, on saamasuguluses Koidula koduigatsuse lauludega, mis ta kõige isikulisemaid tundmusi tõlgitsevad, vahendituma värskusega. Need on armastust ja koduigatsust kaebava naissüdame väljendused võõrsil.

Oma harda tooni poolest on tähelepandav **V a i k s e m a k s j a s ü g a v a m a k s.**

Vaiksemaks ja sügavamaks
Muutub minu igatsus,
Minu hinge sisse paistab
Tasa taeva valgustus.
Ei nii hellalt enne, armas,
Ei nii õrnalt iialgi
Sind mu süda armastanud,
Ei nii kindlalt kunagi.
Ja see armastus, ma tean,
Pole vandeks sinule,
Tähena ta sulle paistab,
Õnnistab sind, armuke.

Nimetatagu veel võitvalt lihtne, kuid ilus, lüüriline laul **K u u p a i s t e l**, millele lapsepõlve imelikult tunduv tagasitulek ained on annud, nagu teisele samasugusele: **Õ n n i s l a p s e p õ l i**. Samasugusest, isegi sügavamast tundepõhjast on esile võrsunud A. Haava üldiselt tuttav **J ä r v l e e g i b e h a p a i s t e l**, mida ei tarvitse siin tsiteerima hakata, see on selleks liig tuttav.

Oma viisi huvitav on vallatlik-kelmika tooniga käsitletud **S e r e n a a d**, mille kõrvale teine samasisuline ja -nimeline laul liitub, sugulane Weske haruldaselt elevuslikule ja kuulsale serenaadile. Need on mitmes suhtes omalaadilised ja tähelepandavad.

Pea kolmanda kogu ilmumise järele tabasid luuletajat uued rasked kaotused, m. s. suri kirjaniku ema. A. Haava läks nüüd Peterburisse ja hakkas halastajaõeks. Töötas seal aasta. Siis tuli kodumaale, hakkas abiks oma vennale, kes temast palju noorem. Vend nimelt, kodutuse tõttu ka Venemaale teenima sattunud, tuli ja võttis ajutiseks rendile Haavakivi-veski ühes maadega. Seal, endise isatalu lähimas naabruses, töötas A. Haava 4½ aastat. A. 1904 tabas luuletajat raske haigus. Põdemine kestis kaua. See andis aega mõtlemiseks, meelisklemiseks ja luuletamiseks.

Lõpulikult paranenud, asus A. Haava Tartu ühe „Postimehe“ toimetuseliikme asetäitjaks. See kutse siiski luuletajat ei köitnud. Ta ei vastanud luuletaja iseloomule. A. Haava hakkas nüüd oma käe pääle. Ta püüdis ennast iseseisvalt ära elatada, m. s. tõlketöid tehes. Teenistus oli seda mööda üsna kasin ja olud kitsad. Vaheldust pakkus suvitus Saaremaal a. 1906.

Neis õige muutlikkudes oludes, enne haigust, tõvevoodil ja toibumise aegu, valmis uus paks kõide luulet, paarsada laulu. See sai päälkirjaks *Lained* ja ilmus 1906.

Anna Haava ajutine isakodu Tähkna veski Võrumaal.

Lained-nimelist kogu iseloomustab kõigepäält argielupiltide, humoristiliste ehk satiiriliste, rohkus. Mõnes ühiskondlikus pilkes saavutab luuletaja moraalne põlastus juba keskitatud teravuse ja tõhu. Edasi leiame kogu alguses mõned lühikesed laulud, milles laulik oma suhteid ühiskonnaga esitab. Nende paatos, kuigi mitte päris uus, on tähelepanav. Need nagu mõned teatavate elulooliste kudedega läbi-põimitud tooted pakuvad siiski enam isikukohast kui puhaskirjanduslikku huvi. Armastuselaulusesse, mida kogus kesteab kõige enam on,

kipub, nagu vareminigi, kuigi see endises laadis ei avaldu, isegi harva kerge kurb kelmika tooniga, miski resignatsioonitunne, loobumise meeoleu, koguni miski hauatagusus. See mündib A. Haava hilisemad armastuselaulud pisut raugeks, kalmutundeliseks, seda enam, et harutav toon ikka enam esile tikub, lauludele sagedasti mõistupärase toonituse andes.

Luulekogu üleüldist pisut laugevõitu ilmet aitab vormivabadus, või õigemini miski katsetused vaba värsimõõduga veelgi süvendada. Kui A. Haava rütm ja eriti riim varasemas järgus üsna sundimatu, loodusepärase oli, siis on see lihtsus abinõude poolest Lainetes veelgi kaugemale viidud. Riimid on kogus ülepea üsna lihtsad, harilikud, vahest isegi puudulised, kui neid hoopis kõrvale ei ole heidetud. Mitte harva tunduvad nad kulunud ja selle tõttu tõhutumad. Vabavärsiga, ja seda on paiguti üsna hästigi, on rütm hoopis kõrvale heidetud. Ülepea ei ole A. Haava vormi uuendused millalgi häid tagajärgi annud. Hoopis selle vastu. Nad ainult on tähelepaneku vormikeskituse päält, mis tarvilik oleks olnud, kõrvale juhtinud.

Kogule kõige iseloomulisem ja ühtlasi selle kõige ilusam laul on kahtlemata M ä g e d e p õ u e s, milles A. Haava romantiline luule veel korra muude lisaks kauni väljenduse on leidnud, kuigi kõigiti mitte päris täielise:

Mägede põues puhkab järv,
Suur sügav, sinine,
Kui oleks taevas heitnud end
Ta vilu voodesse.
Mägede põues. —

Metsroosid, uhked palmipuud
Ta kaldal kasvavad,
Ja läbi laante laiad jõed
Ta hõlma tõttavad.
Mägede põues. —

Oh seda päiksepaistet sääl!
Oh haljust, õitsemist!
Ei tea talv, ei tule torm
Sääl hävitama vist.
Mägede põues. —

Sääl laulvad lained lugusid
Ja õhud heljuvad,

Ja aimamata imesid
Sääl palmid kohavad.
Mägede põues. —

Sääl Looja tarkust, heldust, armu
Sa tunned, aru saad,
Sääl elu tühjust, viletsust
Sa hoopis unustad.
Mägede põues. —

Oh jõuaks sinna järvele
Mu kõikuv elulaev,
Sääl saaksin terveks korraga,
Sääl unuks oht ja vaev.
Mägede põues. —

Ei jõua — laiad laaned ees
Ja mäed pilvini —
Ei rada sinna, ega teed
Vist leia iialgi —
Mägede põues. —

Aeg-ajalt pääseb Lainetes veel esile A. Haava nooruseluulele omane endine hoogus lüüriline laad. Nii on lugu nooruse mälestustele pühendatud, kuid resignatsiooniga lõppevas Küll oli õnnis noorusaeg!

Küll oli õnnis noorus-aeg,
Küll oli kaunis ta!
Küll tundis taeva-imesid
Mu süda otsata.
Küll kumas koit,
Küll hiilgas päev,
Küll helkis kõik maailm.
Küll tuksus, hõiskas, kaebas rind
Ja säras õnnel silm!
Küll oli õnnis noorus-aeg,
Täis taeva-imesid!
Õõ tuli — pilkne leina-õõ —
Kõik tähed kustusid. —
Küll kumas jälle kuldne koit,
Kuid noorus oli läin'd —
Ja tagasi teda taevalist
Ei keegi tuua võin'd. —

Armastuselauludest nimetatagu ennegi traagilise tagapõhjaga
Jäälilled, Kas mäletad ja samuti nukrameelsuse toonitatud
Miks on sinu silmad nii muutunud?

Miks on sinu silmad nii muutunud,
Nii suureks ja hiilgavaks läin'd?
Ei seda suurt valgust, nii valulist
Ma ennemalt iial sääl näin'd.

Ja sinu hääles on midagi uut,
Nii valusat, vägevat! —
Ja nagu kustuv päike on see,
Kui sina naeratud.

Oh kuidas nii surmani-valusalt
Sind elu on haavanud küll!
Ja ometi oli nii vägev hing
Ja vahva süda sul?

Võrreldes sügavasti, kuigi ühtlasi traagiliselt tuntud luulelaadi
edustab **L a u l a m u l l e u n e - l a u l u**, milles isesugune musikaalne,
laulev toon eriti mõjub:

Laula mulle une-laulu,
Kui ma pean lahkuma,
Anna mulle oma käsi,
Las' mind õnnel uinuda.

Nagu õnnis unenägu
Oli meie armastus —
Oli nagu hõiskav palve! —
Igavikust ilmutus.

Ehk vast oleks tumestanud
Meie õnne elu-torm —
Ära seletades tõttab
Sellepärast ingel surm.

Nagu õnnis une-nägu
Oli meie armastus —
Oli nagu hõiskav palve...
Igavikust ilmutus. . .

Nimetatagu samuti veel **S ü g i s e r o o s i d I j a I I** ja ennegi **A.**
Haavale iseloomuline sügav, harras Suur armastus:

Suur armastus on õnn ja valgus —
Suur armastus ei ihalda —

Vaid kõrgelt nagu päikse kiired
Su eluteele paistab ta.

Suur armastus on õnn ja valgus —
Suur armastus ei ihalda —
Vaid sinu õnnest, sinu rõõmust
Suurt sügavat õnne leiab ta.

Ehk samuti Üks ainus kord:

Üks ainus kord tahaksin olla
Su silmade valgus,
Su südame ilu —
Üks ainus kord pää sinu rinnale peita
Ja kõik muu õnne meelest heita
Ning nuttes ja naerdes sull' tunnistada,
Et süda ei suutnud sind unustada! —
Üks ainus kord — kuni surmani. —

Kui hallivõitu humoristlised elupildid ja ennegi pilkelaulud, satiirilised soeted pisut kalmuliseks muutuva armastuseluule kõrval Lainetele miski raskevõitu ja mõrkja ilme annavad, siis on Ristlained, 1910 ilmunud, hoopis kergem, valemam, selgunum — ütleks. Ta laad eraldub üsna põhjalikult eelmise luulekogu omast. Paksu kõite asemel ilmub jälle tavaline luulevihk, nagu Luuletusedki, millega tal palju sarnasust on.

Päälle mõne harva väljavõtte sisaldab luulekogu Ristlained armastuselaulusid. Nad jätkavad neid toone, mis eelmisest luulekogustki oleme leidnud. Hulk huvitavaid hingeelu seisukordi, enamasti traagilisi, leiab neis käsitluse vormis, mis osalt pateetiliselt tõstatatud, osalt päris retoorilist, sagedasti harutlevat laadi on. Tumede romantiiliste meeolude kõrval võidab miski hauatagune, isegi kalmuline tumemeelsus ikka enam maad. Mis ennemalt otsekui väljavõtteline oli, saab nüüd üsna valitsevaks. Sellest luulekogu võrreldes ühtlane ilme, eriti kui ta Lainetega kõrvutame. Sellegipärast ei saavuta Ristlained esimeste kogude varanooruslikku värskust ja nende lüürilist elevust. Midagi on terves häälelaadis otsekui murdunud.

A. Haava hilisemat armastuseluulet iseloomustab m. s. juhtlaul
Mu süda usub:

Mu süda usub õnne,
Suurt — meresügavat! —
Kus sügavad muinasjutud
Ja imed puhkavad.

Mu süda usub valgust,
Mis tõuseb säält sügavast —
Mis kutsub tuhanded õied
Kõik elusse uinumast! —

Mu süda usub elu,
Mis selge õnnistus on! —
Mis maine ja okkaline,
Kuid siiski taevane on.

Mu süda usub surma,
Suurt, sügavat, õnnist ööd —
Kuhu mahuvad ära kõik õndsus
Ja valgus ja elutõed.

Vahest võib A. Haava harras, tõsine, kergevõitu armastuselaul nüüd miski kurvalt naeratleva helgi saada, millel siis oma isesugune, eriline, naiivne šarm on. Seesugune on Me olime nagu lapsed, mis luuletaja varasemaid toone meele tuletab.

Me olime nagu lapsed,
Kes mängivad lilledes,
Ja kuldane päikene ise
Meil sätendas silmades.

Me olime nagu lapsed,
Kes eksivad lilledes,
Ja koduteed ei leia
Ja silmad pisarais.

Me olime nagu lapsed,
Kes rännates raagevad
Ja kuristiku kaldal
Ööpimeduses puhkavad...

Me olime nagu lapsed,
Keda inglid valvavad —
Kes kuristiku kaldal
Veel näevad õnnist und...

Endist romantilist tõugu tuletab meele samuti laul Ühest vaikesest, pühast hiiest.

Huvitavaid psühholoogilisi tähelepanekuid, kuigi vorm vabavärsi tõttu laokili, on Inimesed III ja enne muid Maria Magdalena...

Ristlainetega alustatud järku jätkab järgminegi luulekogu Põhjamaa lapsed, mis a. 1913 välja tuli. Esitab kõigepäält

mõned luuletused, milles A. Haava oma luule olemust püüab seletada, analüüsida. Neist esitatagu katkeid, esimesest, otsekui eeskavalisest laulust *Me oleme põhjamaa lapsed*.

Jääb lumekargelt põue
Meil südame sügavam õnn —
Ja südame sügavam valu —
Nad ainult aimata on.

Jääb igavest ütlemata
Meil südame õndsam õnn! —
Ja südame sügavam valu,
Mis vaikiv kui igavik on.

Selle romantilise laadiga, milles kaugemeelne kurtmine, ja ikka ja ikka korduv igatsemine olulist osa esitab ja sellele luulele sisu, hinge annab, toonitab A. Haava väljendusliku külje, vormi ebatähtsust, mitteolulisust luule enese hinge kõrval. Sellest vaatekohast välja minnes on sündinud ideelist huvi pakkuvad satiirid, mis eelmises kogus leiduvat *Noored raugad* nimelist luuletust teataval viisil jätkavad ja täiendavad. Need on: *Au-ahnust arvatakse...* — vähe õnnestunud Kalevipoja värsis, *Euroopa kui vaataks* ja samuti *Valitud kunst*, millest luuletaja väite seletuseks katke lisatagu:

Kõik sile — kõik riimid ja rütmid,
Kõik silbid ja sõnade käik:
Kõik valitud „kunst“, kõik helin —
Kõik virved ja värvide läik!
— Kui ainult hinge neil oleks!..

Võrreldagu samuti *Mu laulud ei „kunsti“ kõlad*. See on teataval viisil enesekaitse sisendatud.

Ideeliselt kõige huvitavama liigi luulekogus sünnitavad ometi need laulud, kus laulik oma osatust, oma saatuse raskust kurdab. Miski sisemine paatos annab neile lauludele hoogu. Nimetatagu neist mitme muu kõrval *Unustus*, *Kord oli*, *Troost*. Nende juure liituvad paar isamaalist, positiivse suhtega laulu, milles samasugust tungi on, ja pisut kaugemas kaares paar satiiri, mille kodumaine isamaaline meelsus on esile sundinud. Nende seas on *Kultuura kandjad*, korporantide vaimu vastu sihitud.

Pääsjalise osa moodustavad nüüdki armastuselaulud, mitmeti sarnased *Ristlainete* omadele, nii laadi kui toonituse poolest. Laulik üt-

leb m. s. ühes luulekogu kõige lüürilisemas laulus Ei igatse kadunud aegu:

Ei igatse kadunud aegu,
Ei kevadet tagasi:
Suur, kohav, rikas elu,
See tõmbab mind edasi.

On elu palju võtnud —
Kuid rohkem veel annud ta! —

Asja loomust enesest on mõistetav, et miski resignatsiooni toon, mis vahest kalmulise rahuigatsuseni ulatab, kõnealusteski armastuselauludes valitsevaks püüab saada, lootuslikumaid meeoleolusid ja uusi kevadetundmusi tagaplaanile surudes. Erilise tooni, võrreldes koondatud vormis, on see otsekui kõige maise traagika tunne saanud laulus Külm:

Külm väljas, külm mu kambris —
Ja külm mu südames —
Külm väsinud, taline päike,
See kaob sääl kauguses.

All tänaval rändab elu
Ja saatus oma teed —
Külm, pilkne üksildus raskelt
Mu ümber heidab käed.

Jäälilled valged mu aknal —
Ja õudselt käib õues tuul! —
Kas sina, mu südame armsam,
Nüüd saadad nii tervisi mull!

Kõige õnnestunumaks sedä laadi lauluks tuleb siiski pidada Ikka sõnatumaks huuled:

Ikka sõnatumaks huuled...
Aramaks kätt andes käed...
Ikka nagu tõuseks, kasvaks
Nende vahel kaugused...

Kahvatades kustub eha...
Kaob kaugustesse koit!...
Närtsib suvi — langeb lumi —
Langend surma õnnis loit?...

See on põhjalaste luule —
Öödevaikiv igatsus!
Elupikad kannatused! —
Surmaustav armastus. —

Ikka sõnatumaks huuled...
Aramaks kätt andes käed...
Ikka nagu igaveseks
Lahkumas on nende teed...

Hoolimata rasketest sõjaaegadest, mis ta luuleski siin seal kajastuse on leidnud, jätkas A. Haava kirjanduslikku tegevust. A. 1920 ilmus väike vihik laulusid päälkirjaga *Meie päivist*.

Meie päivist sisaldab osalt laulusid 1906 ja 1908, kuid suurelt jaolt maailma- ja vabadussõja aegadest 1916—1918. Armastuselaulud nihkuvad nüüd kuidagi tagaplaanile. Neid ei ole kuigi palju ja needki, mis olemas on, ei avalda erilist tähelepanekut. Kõige enam ehk siiski need, milles moodsale luulele nii omane tunderõhutus A. Haavale ebatavalisi mõtteid ja ütlushi paneb esile tooma, nagu Midagi katkend on minu hinges ehk trotslik Ah, ainult mitte kiviks ja jääks ehk Kuid tuhat korda hirmsam. Nende juure liitub samast tunde paisumisest ehk liig retooriline Mis, saatlik saatatus, mis tahad meist veel.

Laul Siis helgas ja helises piduhoog esitab huvitavaid psühholoogilisi ja eluloolisi andmeid, ja tuletab meele seda liiki laulusid pisut varasemast ajast. Aga nii selles, kui mitmes eelmises ei ole vormiline külg küllalt tihendatud. Nimetatagu eelmiste kõrval veel satiirilise okkaga Kui puhus mu katusekambris tuul, edasi Nad matsid mu kordju maha. Palju parem vormi poolest on pisut vanaaegses laadis kirjutatud *Ma laulan üht vana laulu*:

Ma laulan üht vana laulu:
Maailma algusest ju,
See helises Eedeni hiites,
Kus kohises elupuu —
Laul igavest-vana ja igavest-uus,
Maailmas ta nimeks on — armastus.

Ma laulan, kui kohiseb kevad,
Kui hoogab ja sosistab sui —
Pean laulma, kui sügisehalla
Ju härma mu juustesse tõi —

Ka talvegi lumi hiilgaval a'al
Vast vaimukauges veel sõuab mu laul.

Sest süda mul tuhatvõrd surma
Küll kannatand sellel a'al —
Vaik valub nii, särab mu okaskroon —
Ja selle, mu armsam, kõik sinule toon.

Harva küünib hardus vaimuliku lauluni. Seesugune, vormiliseltki, keskitatud näide on Sinu hiilges.

Hoopis uudset ainet edustavad sõjaaegsed kujutused, millel sel ajal aktuaalne sisu oli. Neid on terve rühm, nagu: Sabasseisja visioonid (veebruari 1917), samuti Sina Soodom ja Gommorra! ehk eriti subjektiivselt toonitatud ja mitmeti esteetiliseltki mõjuv Kel kodu ei ole:

Kel kodu ei ole —
Sel kurbub süda,
Ja kurbub ihu, hing ning meel —
Ja valu tad valdab võõraste leel! ...
Kel kodu ei ole...

Kel leiba ei ole —
Sel kurbub ihu —
Ja kurbub süda, hing ning vaim,
Nii kurbub mullatalt mullataim.

Nii kurbusin kodutalt,
Kodumaal;
Pead nõrgutin leivatalt,
Priiskuse a'al.

Tund's otsatu naljak see ilmaring
Ja tõstis hirmsat naeru mu hing! ...

Nimetatagu samuti üsna teravasti serviv ajaolude kujutus Kõik ebagraatsiad sinuga:

Joo viina, naine!
Joo! suitseta!
Kõik ebagraatsiad sinuga,
Nad valetavad su kiitust.

Kõik mehe kored
Ja pahed nii

Kopeeri, nad eneses tippu vii!
Nii õdub ju kõrgem „kultuura“ ...

Su tütreid, pojad
Ju hällist nii
Kõik viina ja suitsumiraakli vii:

Võib olla liiaks retoorilist rõhutust, vähem tõsist sisemist tunde-
paisu on isamaalist laadi lauludes, mille aine ajajärgu kohta aktuaalne
oli. Tsiteeritagu ometi mõned read ühest seesugusest luuletusest:

Maa müdiseb vaprate sammudest,
Ja üle maa sõjasarv hüüab!
Nad tõtt'vad kõik sõdima isamaa eest:
Noort vabadust vaenlane püüab!

Luulekogu lõpus leidub terav okkiline satiir: Nüüd tulevad
jälle nad, kirjatargad, millel oma vaimutera ei puudu:

Nüüd tulevad jälle nad, kirjatargad,
Nad mõõtma mu saatuse-lauldud laulu.
Nad panevad tähised, piirid, margad,
Et kuhu ta kuulub, ehk ei kuulu.

Maailmasõja lõppedeski ei võtnud A. Haava seisukord palju para-
neda. Selleks oli ta kirjanduslik toodang ka kasin ja lisaks vähe tulu-
toov. Ta sai küll vabariigi tulekuga väikese paiuki, aga see ei küün-
dinud kaugele. 1921. aasta lõpupoole tabas luuletajat jälle raske ja
ränk haigus. Ta sai osalise halvatus. Eluvaimud olid siiski tugeva-
mad. Luuletaja toibus varsi jälle ja paranes valju dieedi varal.

1930 üllatas A. Haava lugejaid uue luulekoguga, mille pisut mood-
salt pikk nimi on Siiski on elu ilus.

Juba kogus Meie päivist on märgata mõnesuguseid luulelise
vormi uuendusekatseid. Uueaegsele luulele kuidagi lähenedes tarvi-
tab A. Haava teistsuguseid rütme kui varemini, uuendab sõnastikku
ja teisendab stiili. Seesuguseid uuendusi taotab suurelt osalt ka Siiski
on elu ilus. See on rikas uudissõnadest ja mitmesugustest keele-
uuendustest. Üleüldse võttes ei ole need luulekeele uuendusekatsed
ometi õnnestunud. Kui rütm küll paiguti ehk elavuse ja kerguse poo-
lest on võitnud, ei ole keskkituse mõttes kuigi palju edenemist sündi-

nud, isegi endisega võrreldes. Veel vähem õnnestunud on katsed luulesõnastuse uuendamiseks. A. Haava võõrassõnad ehk mõnesugused laenud ja ennegi uusstünnitused mõjuvad pigemini eksitavalt ta lauludes.

Uute laulude pääasjalise sisu moodustavad oma luule ja olukorra seletused, isikuliste suhete eritlused, nimelt aga ligemiste ehk lähema seltskonna inimlikkude nõrkuste kujutused. Sellest siis otsekui iseenesest tekkiv satiir, mis paiguti sarkastilise tõhususeni küünib, eriti sotsiaalseid virildusi esitavates lauludes. Ülepää valitseb luulekogus satiiriline laad. Ainult siin-sääl leiame veel mõne harrastõsise ilmelise armastuselaulu, mõne üksiku looduselaulu, isegi isamaalise laulu endiste motiividega. Kõige enam sööbivad meele õige teravasti ja esteetilise mõjuga kirjutatud isikukohased, ja enese kodutuse ja üksilduse tunde sisendatud kurtmised. Tsiteeritagu katke:

Kõndinud mina ka madalusteed,
Juhtinud siiski mind jumalusväed;
Keset ka saatuse pimedas,
Loonud hing lootuse ilula;
Võitlustes — surmagi varju all
Minuga jäänud mu Elulaul.
Armastan sind — Sina, minu Elu!
Läbi kõigi taevaste kostab see ilu!

(Siiski on elu ilus!)

Selles on huvitavaid ja ilusaid mõtteid. Ja üsna vabasti käsitletud rütmgi aitab neid vastavalt ja osavasti tõlgitseda. Neis ridades tundub otsekui miski tõsist vaimuvabastuse tunnet.

Niisamuti teenib tähelepanekut järgmine katke laulust Elu v a i d u n e n ä g u k õ i k :

Heitis Jumal mu hingesse
Eluleekiva tule —
Astus Püha siis eemale:
„Põle nüüd, inime, põle!“
Mõistis mu välja Eedenist,
Lapsepõlve Saalemist —
Valmistet seisis mu elurist.

Enamasti valitseb eelpool puudutatud motiivides sügav, otsekui traagiliseni küündiv tundmus, kui mitte sordiini alla rõhutud resignat-

sioon. See annab A. Haava hilisematele lauludele oma erisuguse toonituse, omasuguse varjundi. Mõnekorra murdub nagu läbi nutu uju helkiv kurb naeratlus. See on nii veetlik ja südameküllusest tulnud ja võib A. Haava hilisemale luulele oma isesuguse võluva helgi anda. Nii sünnib laulus *M a i s e m u e l u ä ä r e p ä ä l*. Haruldase ni mõjuni on viidud see käsituselaad ka tundmuslikus laulus *K u i s a a k s m u l l e g i k o r d k o d u*, mis üks luulekogu kõige parematest ja omalaadilisematest näidetest on:

Kui saaks mullegi kord kodu,
Muldakaunis kambrike —
Kas saaks alla kodu taeva,
Kumavpäikse kullasse?

Sinna jah kord nõuan kodu,
Ehtimata aseme —
Ehib ilmatütar ise,
Mängib tuul ja päikene.

Õits'vad ise metsaõied
Põrmukssaand mu südamel;
Kõik mu laulemata laulud
Valuvad säääl vaikustel.

— — — — —

Kodutaevas, kodupäike,
Kodumuld ja kodumaa —
Saaks säääl kodutusest, külmast
Kaua, kaua puhata!

Eelpool puudutatud liiki luuletustes, nagu m. s. ka laulus *S u r m e i o l e s u r m*, on A. Haava esitanud hulga väga ilusaid, sügavamõttelisi meelisklusi, mida ta viimase ajajärgu luule kõige paremateks saavutusteks tahaksin pidada, sest satiirid, kuigi nad mõne korra oma teravusega tabavad ja salvavad, on siiski argipoolse kujutus, otsekui luule, tõsise luule, äärmaa, enamasti kõle sööt ehk kesapõld.

Kui suurt värskust A. Haava, omast pikast tegevusest hoolimata, võib avaldada, ei tõenda mitte üks Siiski on elu ilus, vaid samuti veel käsikirjas leiduv luulekogu *L a u l a n o m a E e s t i l a u l u*. Sellega ei ole mõteldud algusesse paigutatud isamaalise sisuga laulusid, mis luulekogule päälkirja on annud, pisut komplitseeritu ja kesteab mitte päris kohase. A. Haava isamaalised laulud, niisama vähe kui muude ta kaasaeglaste ja hilisema põlve omad, ei ole nii olulised ega sisemise avaldusetarbe dikteeritud kui ta sügavast subjektiivsest

tundest esile kasvanud armastuselaulud. Nad kannavad pigemini miski juhulise pidupäeva ja selle rõhutusetarbe münti. Neist ei tule igatahes ajajärgu algjõulist, algupärast luulesoont otsida. Nad jäävad ikka eeskavaliseks ega ole kaitstud kõige kaduva saatusest.

Palju enam tuleb luuletaja tegumood nähtavale neis lauludes, milles ta oma olukorda ja omi suhteid ümbrusega, nii nüüd nagu varemini, mõne korra satiirilisel, teise jälle mõistukujuliselt juurdleb, sügavamõttelisi juhtlauseid esitades, mis A. Haava viimaste ajajärgude luulele pisut mõistusliku, kuid teravasti joonistatud joone annavad. Nad on otsekui jatk tema juba Lainetest alanud seda laadi loomingule. Mõned looduselaulud ja meeleolukujutused tuletavad samuti varasemaid helitõugusid meele, kuigi vorm ja miski sisemine rõhutus pisut teist sugu on.

Toodagu näiteks katke laulust Sa tuled kaugelt lapsepõlvemaalt.

Sa tuled kaugelt lapsepõlvemaalt,
Üht iluilma kaasas kannad säält:
Su kadund kodust mälestusesära!
Sa selle saatel võitnud ilma ära.
Kõik ohud, vaevad pikal eluteel
Sind seda enam hingestanud veel,
Et murede ja kannatuste voos
Sa mängind kannelt nagu võiduhuos!

— — — — —

Ning õhtuvarjud pikenevad tasa, —
Pea loojangule kaldub sinu päev,
Kuid sinu laul veel heljub üle aasa
Ja kaugustesse tõttab mõte-meel:
Et kui joht jõuab üle viimse mäe,
Ja lähed läbi sünge surmaöö,
Mis uued ilmad avanevad sulle?

Haruldase tooniherkuse saavutab A. Haava intiimselt häälestatud luule eriti laulus, kerges ja gratsioosses Mu laual üks metsavirveke:

Mu laual üks metsavirveke,
Veel urbade pühist see oksake;
Ta sinavast salust tõi sõnumid siis,
Kui talve ja kevade heitlus veel käis
Ja lendlesid lumilinnud.

— — — — —

Ma heidan ta tulle! Sääl muutub ta siis,
Kui aknasse heliseb suviste viis;
Saab vabaks ja uueks see taimegi hing,
Kuis igavest jätkub kõik eluring,
Loob lõputult uusi maailmu.

Mu mahatud soovid — nii põlegu nad,
Liiglootused, kellel siin maises ei maad,
Mu inimilmatu igatsus. —

— — — — —
Mu laual see metsavirveke —
Ka mina üks kodumaa oksake,
Kuid kummalgi meil ei mulda, ei maad,
On ahtad ja ohtlikud meie aad.

Luulekogu kõige paremate hulka tuleks lugeda edasi Kus su
päriskodu olnud. Selles on seda tõsiluulet, mis ikka nii värs-
keks jääb ja alati lohutlik on lugeda:

Ei sa taha orus olla,
Oru udude ummikus,
Päikesekehvalises padus,
Kuhu ei Jumala tuultki tule!
Sina vaatad mägedele,
Valgusküllas väljadele!
Taotled sinitaevastele,
Jumala Enda õuedele!
Oh sa uljas orulill,
Ebatavaline taim!
Kuuluta, kust sina tulnud,
Kus su päriskodu olnud!

Läbi raske madalrõhu,
Läbi oru hämara
Väike võluv lilleke,
Tulvil sinu tuluke,
Sinu igatsuse huum
Valub ala, nagu valve,
Nagu võim ja nagu palve
Ikka Jumala taeva poole,
Valguskülla väljadele!

Valgusväljad, eks nad kaugel!
Sinitaevad, eks nad kõrgel!

Jumala Enese õndsad õued,
Eks nad säälpool meeltemõistu,
Igavese sala süles!
Aimad, mäletad säält mõnda,
Et nüüd igatsed sa nõnda?

Tahaks tähelepanekut juhtida ka luuletuse kerge hõljuva rütmi
pääle, mis A. Haava vastses luules otsekui miski uus helielement
mõjub.

Missuguse tõlgitsemise lihtsuse ja sügavuseni A. Haava hilisem
luule võib ulatada, kurbselgunud meeleolusid edasi andes, tõendab
m. s. laul Talve tules. Selles on sama rütmilist hõljuvust kui
eelmises:

— — — — —
Ma seisan uksele ja vaatan välja:
Suur rahu tulnud mu südame,
Suur tänutunne olnu eest:
Siin voogas kord kevad,
Siin tulvis ta,
Siin õitses ja hõiskas ja kaebas!
Siin lokkas kord suvi,
Siin säras ta!
Käis äike ja kohasid pilved!
Siin lähenes sügis
Ja õhkas ta jahe
Ning minema valmistus
Suvine mahe.
— — — — —

Kõige heledamat tippu kõnealuses kogus ja kahtlemata ühte A.
Haava luule kõige sügavamalt laulu edustab ometigi Nii mäles-
t a g e. See näikse nii vahenditult esile pulbitsenud sellest elavast
allikast, mis A. Haava luulet otsekui elueliksiir kastab ja elustab,
kõige inimeseelu traagilisest tundest.

Traagilisest tunde põhjast hoolimata, kuid teiselt poolt just selle
tõttu, sest et see laulule igavese, aimamata kandvuse annab, mis müs-
tiliseni küünib, lubatagu laulust vähemast esimene osa tsiteerida:

Kui jõuab õhtule mu aeg,
Kui lõpul minu elupäev
Ja maine, mure, maine rõõm,
Kõik eluaja töö ning vaev,
Kui põgus unelm, viirastuse mäng

Veel möödub vaimusilma eest,
Siis valvel, ootvel seisab hing,
Et kuis ta tuleb, ilmutub
Suur saladus, kel nimeks surm?
Ning loojenedes minu päike
Veel viimisel hetkel naeratelles
Ja kõik maailma õnnistelles
Ta horitsondi taha kaob.

— — — — —

Ei saa veel nimetamata jätta samuti ühte luulekogu teist ehet, mõtte ja kuju poolest algupärast, kurbhumoristlikult käsitletud *P a l u n v ä g a: e d a s i*, milles ustav ajamõõtja ja südame, elumõõtja tiksumine nii ilusasti kõrvuti on seatud.

Enne A. Haava ilmumist Eesti kirjandusesse läinud aastasaja lõpu-poole võis vaevalt eestikeelsest armastuselüürikast juttu teha. Nii vähe isikukohased, konventsionaalsed ja ilmetumad olid need luuletooted, mis enne teda olid sündinud. Ka Koidula kirjutatud harvad armastuselaulud ei sünnita väljavõtet. A. Haava lõi esimest korda hoopis iseseisvalt isikulise tunde elustatud ja hingestatud armastuselaulu.

Eriti kui A. Haava loomingut ärkuseaja luulega kõrvutame, on edu, mis luule tema armastuselüürikaga on saavutanud, ilmne ja silmanähtav. A. Haava kõige suurem teenus on ennegi see, et ta lüürikale selle õige algallika vallutas, õiguse ja õigustuse isikulisi elamusi, sügavasti koetud tundmusi edasi anda ja tõlgitseda. See subjektiivne külg on ühtlasi määranud ta lüürika elujõudsuse ja piiratuse samuti. Et naisluuletaja armastuselule algatajaks ja rajajaks pidi saama, ei ole juhtumine. Pean seda täiesti arusaadavaks ja loomulikuks, eriti kui nii subjektiivselt toonitatud laad, kui armastuselüürika, küsimuse all on.

Kuigi A. Haava luulel, nagu Eesti vanemal luulel ülepää, teatavat sugulusilmet Saksa järelromantika lüürikaga võib olla, on A. Haava kirjandusliku nähtusena ometi täitsa algupärane. On raskeks osutunud miskisuguseid konkreetsemalt kindlaks tehtavaid mõjusid osutada tema laulude ja mõnede väliskirjanduse edustajate vahel. Mis Heinest A. Haava puhul kõneldud, on puhtasti välispidisus.

See ongi hõlpsasti mõistetav: A. Haava on loonud, nagu ta õigusega ise toonitab, spontaanselt, hoopis rippumata sest ehk teisest teoreetilisest luuleprobleemi asetlusest. Nendega ei tehtud, nagu teada,

varemini Eestis ka kuigi palju tegu. Ja neile ei ole luuletaja ka suuremat tähtsust annud, vist küllalt teadlikultki.

A. Haava luule spontaansusest järeldub rida huvitavaid tõeasju.

Otsekui loomulik kõnekeel, nii voolab ta värs lauludes. Sellest see loomulik, ütleks looduslikki, sundimatus, vahenditus, ja teiselt poolt mingisugune karge ehtetus, peaaegu kainuseni ulatav hoolimatus sõnakunsti välispidistest ilustusabinõudest, retoorilistest liikidest, stiilist ja kõigest sellest, mis moodsat luulet sagedasti mitte üksi ei ilusta, vaid moonutabki.

A. Haava on tihti peaaegu kõleduseni asjalik, kuigi ta vahest teises kohas ei tagane isegi mõne rõhutuse, liigagi tugeva, ülipingutatud sõnastuse eest. Mõni lihtne joon, sekka mõni harilikuvõitu võrdlus ehk mõni muu, üsna tavaline vahend, iluabinõu annab ta laulule oma ilme. Riim on samuti üsna lihtne, sagedasti algeeline, isegi kulunud ehk puuduline. Värsi virtuositeeti ei näi A. Haava millalgi taotanud. Sellest tuleb, mitte harva, otsekui iseenesest tekiv tunne keskितuse puudusest, vormi absoluutsuse olematusest. ✓ Vahest ei näi luuletaja ka tundvat ehk tunnistavat sõna, luulelise sõna, valiku suurt ja kandvat, suggestiivist mõju lüürika kohta. Ta võib isegi vääratada kas liig proosalisele poolele ehk teisipidi retoorilisesse ülrõhutusesse. Siin sääal tahaks ikkagi midagi retušeerida, midagi viimistleda, midagi muuta, mis teisiti peaks olema. Sooviks ühe sõnaga miskisugust suuremat lõpetlikkust, täiuslikkust, tingimatust.

A. Haava luule, ka omal ajal nii populaarsed armastuselaulud, võivad mõne nüüdse aja lugeja ehk arvustaja meelest pisut algelised, lihtkorralised, naiivselt kodupärasead, liig loomulikud ja loodusepärasead tunduda, ilma suurema kunstita, nõueteta, nii sisu kui vormi, eriti vormi suhtes, mille pääle ei näi luuletaja poolt liiaks rõhku pandud, spontaanselt, esimese hooga nagu ta omad laulud on loonud, hoopis teisiti kui seda Eesti uudne luule taotab teha.

Kuid see vaade on, kõigest hoolimata, ometi suures määras ühekülgne, igatahes liialdatud ja selles mõttes väärigi. Peame ainult meeie tuletama, missuguse külluse psühholoogilisi, olgugi vahest väikesi, tähelepanekuid, hingeelulisi olukordi ja elamusi A. Haava omas, meie olude kohta siiski õige silmapaistvas luuleloomingus on esitanud. ✓ See oli endisega võrreldes hoopis uus maailm, ja samuti algupärane, omalaadiline, kuigi mitte iga kord eriti eretav, ennast päälesundiv. Ja omas olulisemas osas, armastuselüürikas ja elutraagika esitluses, on A. Haava luule ikka sügavast tundest esile tõusnud ja võrsunud. See-

sugusena on ta eluterve, luuleterve ja eluline. Ja spontaansesse lihtsa-võitu väljendusse ehitud, on ta luule samuti varustatud elama üle ühe päeva tänase ja homse, tunnisõnadest, muutlikkudest, kaduvatest ja vahelduvatest vooludest ja muust sellesarnasest hoolimata. A. Haava kõige parematele toodetele, armastuselaludele, omane tundmuse ehtsus ühes vormi lihtsuse, otsimatuse ja teesklematusega tagab neile eluea, mis ainult kunsti loodud ilu omile kehastusile võib anda, olgu see laul suur ehk väike.

Kord Tartus, võõrkeelses koolis, usaldas noor eesti tütarlaps, koolist välja saades, oma eestipärast isa-isade pärandatud sugunime tagasi nõuda, ja kui muulane kooliõpetaja talle soovi avaldas, et ta midagi kooli jaoks kirjutaks, siis vastas ta, et ta seda, kui teeb, üksnes omas emakeeles teeb. See oli A. Haava — Haavakivi.

Anna Haava on oma tähte jälginud, ustavasti, kindlusega. See täht ei saa teda jätma, ülev luuletäht, mis nüüdki veel heledasti helgib eesti kirjandusetaevas, selle kuldsel kummil, muude tähtede, suurte ja väikeste, seas.

- 54851

Am 934

mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, appearing as faint, illegible characters.